DE JAREN VAN BERMAN HELDER

Mick Harte

De Jaren van Berman Helder

ROMAN

2021
Brave New Books

Copyright © 2021 Michel Christian Harte
Eerste druk juli 2021
Tweede herziene druk november 2021
Omslagontwerp Christian Beaudinsky
South Dakota Highway 46W near Mayfield
Portretfoto Bianca Tieleman
Vormgeving Christian Beaudinsky
Druk BNB
ISBN 978 94 643 5533 8
NUR 301

bravenewbooks.nl

There must be another life, here and now.
This is too short, too broken.
We know nothing, even about ourselves.

Virginia Woolf, The Years, 1937

Braunschweig
Dinsdagochtend 19 december 1978

Alsof het zo had moeten zijn was mij, eerder deze maand, in het tijdschrift *Kunst & Cultuur* een berichtje opgevallen waarin vetgedrukt de teksten; 'Komt Dat Zien!' en 'Berman Helder' stonden. Ik kon dit daardoor onmogelijk over het hoofd zien.

Komt Dat Zien!
Toneelgroep Yellow Snow
speelt Canaro
van ***Berman Helder***
20 december 1978
Staatstheater Braunschweig,
West-Duitsland.

Berman was in Braunschweig om daar de première van zijn toneelstuk bij te wonen. Na zijn debuutroman *Smaakmaker* uit 1974 was hij aan *Canaro* begonnen. Een toneelstuk over de clown Canaro die honderd jaar geleden in Rusland het levenslicht zag en dat het laatste optreden van deze grapjas belichtte. Berman hield van clowns. Die konden hem hard aan het lachen krijgen.

Ergens in de jaren zestig was Berman naar Braunschweig gegaan om daar theaterkunst te volgen. Behalve voor deze studie was zijn belangstelling voor het Oostblok ook een

reden geweest om daarnaartoe te gaan. De spanning van de Koude Oorlog, de eeuwigdurende machtsstrijd tussen communisme en kapitalisme, vond hij dermate interessant dat hij tot aan het IJzeren Gordijn wilde komen, ofwel de scheidslijn tussen West-Europa en het Oostblok.

In die tijd had hij aan het collegium van *Die Staatliche Hochschule für Bildende Künste* beloofd om zijn theaterstuk in deze stad te vertonen. Nu, jaren later, kon het moment niet beter zijn. De *SHfBK* was namelijk, hoewel al jaren gelijkwaardig aan de staatsuniversiteit maar als zodanig nooit zo erkend, officieel opgenomen in de Nedersaksische Universiteit Wet. Het akkoord kwam begin van dit jaar en sindsdien mochten er doctoraten verleend worden en kon men ook, na het behalen van de habilitatie, als hoogleraar worden aangesteld. Bovendien veranderde de naam in de HBK en verdween de politieke lading. Om dit heuglijk feit te vieren, waren er het hele jaar door festiviteiten.

Berman was er trots op dat *Canaro*, zijn *Canaro*, hier deel van uitmaakte en het in het gerenommeerde Staatstheater mocht worden vertoond.

Eerder was *Smaakmaker* al door de pers goed ontvangen en de dagbladen stonden dan ook vol met lovende kritiek. Hierdoor had deze roman ook mijn aandacht gekregen.

Het verhaal gaat over Wouter, een Rotterdamse jongen, die naar het Friese dorpje Sternselân vertrekt om daar zijn droom, een speciaal biersoort brouwen, te verwezenlijken. Wanneer zijn bier een groot succes wordt, krijgt Sternselân zelfs landelijke bekendheid. De dorpelingen vinden dit in het begin geweldig, maar als het vervolgens uit de hand

loopt met de drukte en het gedaan is met de rust, dan keren zij zich tegen Wouter en moet hij vluchten.

Dit verhaal had mij gegrepen en ik was onder de indruk van Helders schrijfstijl. Ik besloot daarom ook de bundels *Scheren op Zondag* (1972) en *Achter de Oeral* (1976) te lezen. De intensiteit van zijn verhalen en de manier waarop hij de details en de personages beschreef, het taalgebruik en de zinsopbouw hadden mij niet alleen nieuwsgierig gemaakt naar de schrijver Berman Helder, maar zeker ook naar de persoon erachter.

Na het lezen van zijn *Godz Liefde*, uitgebracht begin van dit jaar, merkte ik, voelde ik, dat ik een bewonderaar werd. Ik maakte mijzelf wijs dat ik mogelijk aan hem zou kunnen blijven hangen. Een wonderlijke gedachte!

Was hier sprake van adoratie? Van verbondenheid? Nee, dit kon onmogelijk zo zijn? Daar kwam meer bij kijken, de beleving was daar te vers voor. Meer beleven, meer gevoel en meer sympathie. Dat kost tijd, veel tijd. Mijn gedachten gingen aan de haal.

Godz Liefde had volgens de kranten zijn voorgaand werk in de schaduw gezet en werd het geprezen met termen als 'Voortreffelijk' en 'Vooruitstrevend'. Het waren dit soort loftuitingen die de verkoopcijfers deden stijgen.

De roman ging over de Turkse Derya, een dochter uit het gezin van Ahmet Yilmaz en speelde zich af in de Haagse Schilderswijk aan het begin van de jaren zestig. Het gezin Yilmaz had dankzij een overeenkomst tussen Nederland en Turkije kans gekregen hier te werken. De beweegreden was duidelijk een economische. Hier was een behoefte aan

arbeidskrachten en daar heerste een hoge werkloosheid. Zo simpel was dat.

Met de komst van de Turkse mensen veranderde er veel. Steeds meer zag men mannen in lange jurken op de hoek van een straat staan of zelfs hand-in-hand lopen, en steeds meer zag men vrouwen met een sluier of zelfs volledig bedekt met donkere kleding. Ze pasten zo in de prentjes uit de vertellingen van *Duizend-en-een-nacht*. Af en toe werden er, fluisterend met de hand voor de mond, grappen over deze mensen gemaakt. Het straatbeeld veranderde geheel. Door transformatie van de Haagse vader-op-zoon winkels naar Oosterse marktjes, werd de Schilderswijk omgetoverd tot een typisch Turkse buurt.

Het merendeel van de Hagenaars was ervan overtuigd dat het goed was voor onze economie. Het was een kwestie van wennen en aanpassen. Tenslotte zou de situatie slechts van tijdelijke aard zijn. Alhoewel in de basis beide culturen niet van elkaar verschilden, de vader als kostwinnaar en de moeder voor het gezin, waren de religies wezenlijk anders. De islam kwam uit een heel andere wereld. Waar de beide culturen hun best deden om harmonieus met elkaar samen te leven, eindigde elke discussie over religie in een conflict; de islam stond hier lijnrecht tegenover het christendom en Allah tegenover God. Het allogene kreeg een overwicht en het religieuze podium veranderde op niet mis te verstane wijze en had een ongekende invloed op deze samenleving. Islamitische gebedshuizen schoten als paddenstoelen uit de grond en luidsprekers schetterden een aantal keren per dag gebedsoproepen. De kleding veranderde in de kaftan

en de chador en rollen werden omgedraaid; Allah werd de God en God een rekwisiet.

Tegen dit maatschappelijk decor raakt de lezer betrokken bij de tragedie van het islamitische meisje Derya Yilmaz en de Haagse knul Harry van der Burch, die verliefd worden en tegen beter weten een relatie aangaan. Met respect voor de culturen, en zonder te willen kwetsen, maakte Berman duidelijk dat een relatie als deze kansloos was.

Het Limburgs Dagblad schreef dat dit werk onmogelijk door Berman zelf kon worden overtroffen. Deze glorificatie vond ik te stellig. Tenslotte kon iemand met zijn talent alleen maar beter worden. Als je zo ongeveinsd over deze gecompliceerde zaken kon schrijven, dan moest je uit een bijzonder hout gesneden zijn. Het *Leidsch Dagblad* sprak zijn bewondering uit hoe Helder de problematiek rond de integratie ontsluierde, omdat dit kon leiden tot een brede maatschappelijke discussie. Ontsluieren vond ik hier een grappige woordkeuze. Niettemin, er was veel waardering voor het drama.

Ik gaf mij over na *Godz Liefde* en ik moest toegeven dat ik nieuwsgierig was geworden naar de mens en de schrijver. Na het lezen van de advertentie in *Kunst & Cultuur* besloot ik om naar West-Duitsland te gaan. Doorgaans was zo'n impulsieve actie niets voor mij, maar het leek mij een goede gelegenheid hem eens te ontmoeten, en wellicht de kans op meer tijd met elkaar. Niets was onmogelijk! En als ik niet ervan overtuigd was dat mijn plan zou lukken, dan was ik niet naar Braunschweig afgereisd.

Braunschweig
Dinsdagmiddag 19 december 1978

Een groot advertentiebord ontnam mij het uitzicht op de Kohlmarkt. Bij binnenkomst in *Gasthaus Lehndorf* had ik hier geen erg in gehad omdat ik gelijk aan het eerste vrije tafeltje bij het raam was gaan zitten. Het bord was zo groot als een deur. Op het aanplakbiljet las ik;

INTERNATIONAL THEATERFESTSPIELE 1978
19, 20 und 21 Dezember.
Staatstheater Braunschweig.
Am Theater/Steinweg.

Ik bestelde een Oker winterbier en een portie *Reibekuchen*. Volgens de kaart kwam dit bier van een lokale *Brauerei* en was het vernoemd naar de rivier die om de stad stroomde. Fris getapt en in een Oker bokaal werd het geserveerd. Ik hield ervan als bier en glas in goede harmonie waren.

Ik schoof mijn stoel naar het raam om het biljet beter te kunnen lezen. Met mijn neus bijna tegen de koude ruit las ik *Viele internationale Künstler* en, na het wegvegen van de door mijzelf veroorzaakte condens, ook *Anfang 20:00 Uhr*. Op mijn horloge zag ik dat het kwart over twaalf was en zodoende had ik nog genoeg tijd om door de stad te lopen.

Aan een tafeltje tegenover mij zat een bejaarde vrouw. Ze was volledig in het zwart gekleed en droeg een hoedje met

keurig omgevouwen voile. Vermoedelijk was ze lid van de gereformeerde kerk. Haar gezicht was doodsbleek en haar rimpelige handen lagen levenloos op tafel. Ze was akelig om te zien. Ineens, alsof ze voelde dat ik haar aanstaarde, keek ze mij indringend aan. Ik draaide mijn hoofd naar het raam, en overal voelde ik haartjes overeind gaan staan. Ze leeft in ieder geval nog, dacht ik.

Ik durfde niet langer meer te kijken en pakte achteloos een tijdschrift van de stapel in het raamkozijn; *Der Spiegel*. Erdoorheen bladerend bleef ik steken bij een artikel met de titel *Ein leeres Haus und kein Denkmal*. Het ging over een vijftienjarig meisje dat uit een schoolbus stapt, zonder te kijken oversteekt en wordt overreden door een auto. *Sofort! Ein Moment der Nachlässigkeit, wird Sie das Leben kosten.* Zo was het!

Dit had niet hoeven te gebeuren en had zelfs voorkomen kunnen worden. Wat een immens zinloos einde! Het was wat anders als het onverwachts was gebeurd. Als iets dat altijd op de loer lag en je onverwachts ontzielde. Dan kon je daar niets aan doen. Bijvoorbeeld een zinkgat. Je stapt zoals elke dag uit de tram en ineens stort de halte in een gat en val je je metersdiep te pletter!

Het noodlot zou ook mij treffen en mijn einde betekenen. Daar was ik van overtuigd. Zeker omdat ik vaker met deze ongrijpbare dingen te maken had. Het kwam ook door mijn vrouw Jane, omdat zij een keer had gezegd dat er altijd een abrupt einde op de loer lag. Dus ook voor mij. Ik rilde bij de gedachte.

Eenmaal buiten was het echt winterweer. Met mijn sjaal steviger om en de kraag rechtop ging ik op pad. Onderweg richting het Staatstheater treiterde de sneeuw mijn gezicht. Rechts het straatje in, de eerste links, bij de Dom naar rechts de Steinweg in en *immer geradeaus*. Dat moet goed komen, moedigde ik mijzelf aan.

Ik naderde een gebouw dat geleidelijk aan groter leek te worden. Het was een grauwe blokkendoos dat te vies leek om zelfs tegenaan te pissen. Het bestond uit twee lagen. De bovenste laag was rondom versierd met ornamenten en in het midden ervan pronkte een blauwgroen geoxideerde beeldenpartij. Dichterbij gekomen zag ik dat het een zwaan was met gespreide vleugels die op een harp zat met aan weerszijden een griffioen in agressieve houding. Op Duitse wapenschilden zag je vaker mythologische voorstellingen. Was het nou een wolf met adelaarsvleugels of een adelaar met een wolvenkop?

Het slechte weer ontnam mij het plezier om dit monster te bekijken en ik besloot om ergens te gaan schuilen. Met half dichtgeknepen ogen zag ik een verlicht uithangbord en ik versnelde mijn pas. *Wolters Pilsener*. Eronder hing een bordje met; *Im Bierhimmel*.

Verkleumd stapte ik naar binnen en op de mat schudde ik de sneeuw van mijn jas. Er was weinig licht. Enigszins hijgend liep ik naar de tapkast die voor het midden een brede houten zuil had. Ik bestelde een *Herbstbier* van de tap en terwijl ik hierop wachtte, las ik het bierviltje; *Sei nett zu dir, trink Wolters Bier*.

'Rennen is slecht voor je,' hoorde ik vanachter de zuil.

Ik leunde iets naar achter en ik keek in de richting van de stem. De schemering toonde mij een gedaante. Een snelle observatie leerde dat wij de enigen waren. Ik vond het vrij opmerkelijk dat ik meteen in het Nederlands aangesproken werd, of was mijn Duits zo belabberd?

'Ik ren nooit,' zei een mannenstem, 'dan mis ik te veel.'

'Als ik niet ren, mis ik juist te veel,' antwoordde ik gevat en maakte een stap in die richting.

Zijn gezicht was nu beter te zien en zijn glimlach verried dat hij mijn antwoord wel kon waarderen. Met een knik en twee vingers, bevestigde hij de vraag van de barman.

'Hier. Pak aan. Dit is goed om je te warmen,' en hij schoof een glas whisky mijn kant op.

Ik bedankte en stelde mijzelf voor.

'Leythen, Sander Leythen.'

'Berman Helder. Aangenaam.'

Ik keek hem stomverbaasd aan.

'Sorry, ik had je niet herkend. Maar je bent het echt!'

Hij glimlachte bescheiden.

Ik had dit niet zien aankomen. Normaal gesproken had ik mijzelf best in de hand, maar nu was ik even uit het lood geslagen. Waarom ontmoette ik hem nu al? Ja, ik was in de wolken, maar ik hield mij strak omdat ik niet te overdreven wilde overkomen.

'Het is werkelijk niet te geloven,' stamelde ik.

'Neem nu maar een slok, anders verdampt het.'

Ik klonk mijn glas tegen het zijne.

'Zum Wohl, Leythen!'

'Op jou, Berman!'

Het feit dat ik hem hier al tegenkwam was heel toevallig. Toen ik dit tegen hem zei, reageerde hij resoluut.

'Toeval bestaat niet, alles heeft zo moeten zijn!'

Ik ging hier niet verder op door, wel hadden we het over van alles.

'Hoe gaat het er precies uitzien?'

'Je stelt veel vragen, Leythen.'

'Valt best wel mee.'

'Is het trouwens Leiten met een t of Leithen met t-h?'

'Met t-h en met een ypsilon. Je zegt dus Leythen en geen Leiten,' probeerde ik serieus het verschil uit te spreken.

Berman begon hardop te lachen.

'Wat?' vroeg ik.

'Knap hoor, dat je het verschil kan uitspreken. Laat staan dat ik het hoor!' en hij sloeg van plezier op zijn dij. 'Je mag hierom best lachen hoor, Leythen met t-h en een ypsilon. Dat is juist de bedoeling als iets grappig is.'

Het was beslist niet dat ik geen humor had. Ik was soms best wel geestig, maar nu was ik vol aandacht en wilde hier geen moment van missen.

'Ik mag jâh wel, Lêtûh,' zei hij met een Haags accent.

'Nou?'

'Nâh wat?'

'Hoe gaat *Canaro* eruit zien?'

'Het stuk is regelmatig opgevoerd. In mijn hoofd, in mijn dromen en uiteraard in het theater. En! Ik heb hem zelf ook een keer gespeeld. Neem van mij aan dat morgenavond het dak eraf gaat en de mensen vol verbazing zullen zijn. Het wordt een spektakel!'

‘Ik geloof alles wat je nu zegt, Berman. Dankzij het lezen van jouw boeken heb ik je tussen de regels door wat leren kennen. Ook ik heb zo mijn kwaliteiten. Ik ben in staat om al na een eerste indruk van iemand een karakterschets te maken. Zo heb jij jouw talent en ik het mijne.’

‘Bravo!’ riep hij en klapte in zijn handen. ‘Dat heb je mooi gezegd, Leythen.’

‘Dank je.’

‘Niet slecht voor een vreemdeling die verdwaald is!’

‘Niet verdwaald, maar gezonden.’

Hij keek mij bedenkelijk aan maar zei niets.

‘Alles heeft zo moeten zijn, toch?’

Hij knikte slechts.

Eenmaal buiten omarmde hij mij en bedankte hij voor de ontmoeting. Net toen ik gedag wilde zeggen, voelde ik de koude rillingen over mijn rug lopen, werd ik bleek en stond ik als verstijfd.

‘Wat is er nu ineens?’ vroeg hij verbaasd.

‘Ik wist niet dat ze kon lopen.’

Ik knikte naar de verte.

Hij draaide zijn hoofd om en zag de vrouw in het zwart.

‘Kom Leythen! Een mens kan meer dan je denkt. Geloof mij nou maar. Ik weet daar alles van!’

Braunschweig
Woensdagavond 20 december 1978

In het programmaboekje las ik dat Canaro was afgeleid van het Russische *kanareyka* en kanarie betekende, en dat hij als Vladimir Alexander Kanareyka in Omsk West-Siberië was geboren. Na de Russische burgeroorlog, na 1922, en onder bewind van dictator Jozef Stalin, was hij een gevierd clown. Tot ver over de grens, tot ver in de Weimarrepubliek en verder, was hij graag gezien. Hij was minstens zo beroemd als de legendarische clown Oleg Popov drie decennia later. Canaro was uiteindelijk weggestopt onder het zand van de piste en Berman vond dat hij niet vergeten mocht worden en had hem weer opgegraven. Oleg Popov niet vergeten, dan Canaro zeker niet!

Ik passeerde een aantal mensen die om de beurt voor mij opstonden en bedankte ze telkens beleefd met een knikje. Stoelnummer 13. Om er zeker van te zijn, keek ik nog even op mijn plaatsbewijs.

Boven het podium hing een bord waarop stond *Moscow Boulevard*. Het decor bestond uit een handvol attributen. In het midden stond een houten caféstoel en een rieten mand en rechts een knalgele deur in een rode lijst en een rek met kleurrijke kleding. Een lichtbundel scheen krachteloos op de deur.

Een kromme oude man smeekt een niet zichtbare portier om toegang tot de rekwisietenkamer. Hij legt uit dat hij hier vroeger veelvuldig heeft opgetreden en dat zijn mand met spullen er nog zou staan.

'Niemand der nicht autorisiert ist kann hier eintreten!', blèrt de portier. Met tranen in zijn ogen maakt de eens zo grote Canaro duidelijk dat het maar voor één keer is en belooft hij dat hij nooit meer zal terugkomen. Hij doet nog een poging en met een bevende stem herhaalt hij zijn naam en prevelt hoopvol wat woorden als 'vroeger, gevierd clown, mand en één laatste keer'. Dan morrelt hij aan de deurknop en krijgt deze met moeite open. Schichtig draait hij zich om naar de portier en bedankt hem bescheiden met een knikje.

Eenmaal over de drempel kijkt hij glimlachend de zaal in en buigt hij nederig naar het publiek. Het Einzug der Gladiatoren wordt ingezet en Canaro huppelt op de maat naar het midden van het podium. Het orkest speelt hartstochtelijk op de geestdrift van het moment, langzaam, dan sneller. Hierna verstoort de ziel van Sjostakovitsj de intocht en worden de blazers van Julius Fučík verslagen.

De orkestbak lag voor een deel onder het podium en was alleen zichtbaar vanaf het balkon. De bezetting was als bij een kamerorkest; ongeveer dertig muzikanten. Ik vroeg mij af hoe ze zouden anticiperen op improvisaties. Doorgaans bevond het circusorkest zich namelijk boven de ingang van de piste en kon daardoor inspelen op spontane fratsen. Ik berustte erin dat er een draaiboek was en de improvisaties niet werden geïmproviseerd. Het leek hen niet te deren

want moeiteloos varieerden zij de klassieke melodieën met de onvervalste circushoempa. Berman had dit zo bedacht.

Canaro leunt tegen de werkelijkheid van nu en verbeeldt zich dat hij is waar hij ooit was. Even is hij terug in dat leven. Hoewel hij weet dat zijn pak er niet tussen hangt, schuifelt hij richting het rek.

Clowns uit het Staatscircus kregen hun uitrusting altijd in bruikleen. Er waren geen uitzonderingen. Hoe gevierd je ook was, de clownspakken mochten niet aan de rekken. De rekken daaraan hingen de prominente dansers en acteurs. Clowns kregen een mand. Geen discussie over mogelijk! Bij ontslag moesten zij hun plunje inleveren en stonden ze met lege handen op straat. Ze hadden geen keus. Alleen na een eervol ontslag, dat uitsluitend door de Staat werd verleend, kregen ze een beloning in de vorm van maaltijdbonnen en onderdak. Met de wetenschap dat heel Rusland in puin lag en het volk in de vrieskou kwijnden van de honger, was dit een geschenk van God. Dat was alles, meer kregen ze niet. Zelfs de toegang tot het circus werd hun ontzegd, juist dat wat het meest pijn deed.

Zijn hand glijdt langs de veelkleurige stoffen. Alsof hij een koers uitzet om bij de stoel te komen. De afstand is niet groot, maar hij is onzeker. Zodra de lichtstralen hem omarmen recht hij zijn rug en schrijdt hij, begeleidt door het orkest, richting de mand. Hij buigt en streelt met een moederlijke liefkozing even het deksel. Met trillende hand maar toch zorgvuldig opent hij de klep. Even

kijkt hij weemoedig naar het donker in de zaal en staart dan weer terug naar het verleden. Uit de mand rommelt hij een paar schoenen tevoorschijn en met moeite trekt hij de grote-zwarte-slappe-stappers aan. Eenmaal van de stoel, staand op zijn zolen, gebaart hij met de duim omhoog dat ze passen. Zijn glimlach laat zien hoe gelukkig hij nu is.

Los van de stoel en steunend op de leuning, kijkt hij trots naar de orkestbak. Met een knikje brengt hij de strijkers in beweging om Sjostakovitsj Wals no2 te spelen. Lichtbundels vormen een heldere kegel om hem heen. Hij laat de leuning los en laat zijn steunhout vallen. Voorzichtig maakt hij een stapje naar links, naar rechts, vervolgens een hupje, nog een hupje en dan, op de vrolijke klanken van de wals, begint hij voorzichtig te dansen. Dans Canaro! Dans! Hij danst of zijn leven ervan afhangt.

Dan matigt de dirigent het swingen van de blazers, zwaait met zijn stokje naar de violen en de cello's opdat die van tempo wisselen, van swingend naar gevoelig.

Canaro wankelt, probeert te blijven staan en staat. Hij kijkt naar zijn schoenen, er glijdt een traan over zijn wang. Langzaam heft hij zijn hoofd en staart hij even naar het niets. De traan rolt van zijn wang naar de kin en blijft daar hangen. Hij draait zijn hoofd op de slag van zijn hart, als een secondewijzer over zijn plaat, naar de mand en schuifelt ernaartoe. Eenmaal aangekomen bukt hij en graaft naar de geest van lang vervlogen tijden. Hij vindt zijn ziel, zijn leven, zijn alles. Eindelijk heeft hij datgene wat hij jaren zo heeft gemist en hem zo dierbaar is weer in zijn handen. Destijds, bij zijn afscheid, moest hij hier vanbinnen om huilen, maar nu zijn de tranen zichtbaar, zichtbaar voor iedereen die het maar wil zien.

Met grote voorzichtigheid neemt hij zijn pak eruit, het is vaal en versleten. Flarden van kant hangen aan de mouwen als gordijnslierten in de kozijnen van een beschoten oorlogshuis. Geroutineerd kleedt hij zich aan. Eerst het pak met de plooikraag, dan het witte punthoedje met de twee balletjes, als altijd een beetje schuin op het hoofd, en als laatste glijdt hij terug in zijn schoenen. Canaro staat er weer in volle glorie!

Plotseling klinkt een harde paukslag! De muziek stopt. Het wordt doodstil. Dan begint de pauk opzwepend te bonken, van zacht naar hard, van adagio naar allegro. Bom-bom, bom-bom, bom-bom.

Synchroon met het ritme schieten de schijnwerpers groene bundels de zaal in. Canaro vraagt de mensen, met de vinger op de lippen, om stilte en dirigeert met zijn andere hand het orkest langzamer te spelen.

Dan gebaart hij naar de slagwerkers om tromgeroffel en naar de anderen om meer te matigen. Het kunststuk begint. Canaro plaats zijn rechterhand op de zitting en met zijn linkerhand omklemt hij de leuning. Het tromgeroffel wordt luider en luider en dan, als bij een donderslag, volgen er twee harde slagen. Bom! Bom! Het wordt stil.

Met alle schijnwerpers nu op hem gericht probeert hij zich op te duwen. Hij trilt als een espenblad bij zwakke wind. Hij trilt en zweet, hij huilt. Tergend traag duwt hij zijn benen rechtstandig de lucht in. De zaal houdt de adem in. De stoel staat nu nog maar op twee poten. Hij trilt, alles trilt! Dan als bij vertraagde beelden, klapt Canaro voorover en valt met een doffe klap op de grond.

Het orkest raakt in paniek en je hoort alleen nog de geluiden van krijsende katten en kletterende pannendeksels. Dan, ineens, dreunen er drie paukenslagen, telkens gevolgd door een effect;

Bom! Alle lichten in de zaal gaan uit.

Bom! Op het podium rolt een doorschijnend gordijn neer.

Bom! Achter het gordijn gaat een licht aan.

Albinoni's emotionele Adagio zwelt in laag tempo aan.

Achter het doek schrijden, als in een schaduwspel, de schimmen van doodgravers voorbij. Met hoge hoeden en lange jassen, lopen ze achter een kist met trage passen.

Een cello en wat strijkers begeleiden hen naar de finale.

Einde.

Een oorverdovend applaus barstte los vanuit de zaal en een voor een gingen er mensen staan. Steeds meer en meer, tot iedereen stond.

Braunschweig
Donderdagochtend 21 december 1978

'Ik ben er stil van. Wat een prachtige voorstelling!'

Hij glimlachte.

Het was de bekende dag na de nacht ervoor en we zaten behaaglijk bij te komen op het verwarmde terras van het *Deutsches Haus*, een hotel in het hart van het centrum aan de *Burgplatz*. De *Burgplatz* was een karakteristiek plein dat mij deed denken aan de *Frauenplatz* in München. Nu kende ik niet veel pleinen in West-Duitsland, maar in die Beierse hoofdstad was ik een keer geweest. Vandaar de gedachte.

Berman roerde zorgvuldig onder het melkschuim van zijn *Kapuziner Kaffee*. Zo bleef de cacaotekening erbovenop intact. Een mooie gewoonte. Ik zag er een korenaar in.

'En? Wat vond je van Gina Canaro?'

Berman doelde op Gina Frump die de avond ervoor op onnavolgbare wijze Canaro weer tot leven had gebracht. Berman had haar jaren geleden in het Berlijnse *Schöneberg Theater* Gogols *Dagboek van een Gek* zien spelen. Hij was van haar onder de indruk geraakt en had haar gevraagd of zij ooit een keer Canaro wilde spelen. Zij had gretig toegezegd en woord gehouden.

'Ja, geweldig mooi. Ze heeft het fantastisch gedaan!'

Voor mijn neus stond een grote boom die mij het uitzicht op de Dom ontnam. Rechts van mij stonden van die typisch

Duitse vakwerkhuizen en links het *Burg Dankwarderode* die door een traverse verbonden was met het hotel.

'Mooi,' knikte ik richting de verbindingsbrug.

'Na de renovatie zeker.'

'Renovatie?'

'Die traverse was in een slechte staat. Daar kwamen ze pas achter nadat een vrouw erdoorheen gezakt was.'

'Mijn god!'

'Ja. Het gebeurde tijdens een rondleiding.'

'Verrot of iets?'

'Boktor. Feitelijk de larven ervan. Deze hadden de hele boel aangevreten. Aan de buitenkant kon je daar geen pest van zien.'

'Wordt daar niet op gecontroleerd dan?' vroeg ik.

'Dat heeft men dus overduidelijk nagelaten.'

'Niet te geloven. En die vrouw?'

'Dat is zo wonderlijk. Die heeft de val overleefd.'

'Wat! Van die hoogte? Wat zal het zijn? Meter of drie?

'Vier.'

'Ongelofelijk,' zuchtte ik, 'wat een geluk.'

'Ik ben nog niet klaar, want het liep toch nog slecht af.'

'Vertel.'

'Haar val werd gebroken door een kerel die daar onder liep, net toen de hele zooi naar beneden kwam.'

'Nee! Dat meen je niet.'

'Dat meen ik wel,' en hij schoot in de lach.

'Wat valt er nou te lachen?'

'Je kijkt zo ontdaan.'

'Kann ich dir vielleicht noch einen Kaffee bringen?'